

УДК 323.28(5):28-79

Антоніна Шуляк,

декан факультету міжнародних відносин,
доктор політичних наук, професор кафедри
міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
antonina.mytko@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5234-0758

Наталія Павліха,

доктор економічних наук, професор кафедри
міжнародних економічних відносин та управління проєктами,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
nataliia.pavlikha@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5191-242X

Ярослав ярош,

декан факультету історії, політології та національної безпеки
доктор політичних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
yarosh.yaroslav@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8795-8910
DOI

ПОЛІТИЗАЦІЯ ІСЛАМУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЗАГРОЗА СВІТУ

У ході дослідження розкрито суть поняття релігії, її функцій та вплив на держави світу. Охарактеризовано процеси політизації й радикалізації ісламу, а особливо в мусульманських країнах. Проаналізовано суть та етапи розвитку релігійних організацій, радикальних течій, таких як салафітські організації. Наголошено на основних причинах виникнення й посиленої політизації ісламу в сучасних умовах. Висвітлено базові фактори наростаючого розриву між сунізмом і шіїзмом у класичному ісламі. З огляду на те, що сунітів у світі значно більше, вони частіше за все не визнають шийтську школу, називаючи її прихильників еретиками, а в деяких країнах – мусульманами другого сорту. Першопричиною

цього розколу була не релігія (основні догми в них загальні), а власне боротьба за вплив і владу. Визначено, що відома міжнародна релігійно-політична асоціація «Брати мусульмани» прийшла до влади в Єгипті й Тунісі одразу після «Арабської весни», усунувши від політичної влади салафітів. Іранським дослідником Мехті Сана запропоновано цікаву інтерпретацію причин виникнення політизації ісламу власне на початку XXI ст.

Ключові слова: релігія, іслам, салафізм, «Арабська весна», терористичне угруповання, «Ісламська держава».

Antonina Shuliak,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-5234-0758

Nataliia Pavlikha,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0001-5191-242X

Yarosh Yaroslav,

Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID ID: 0000-0002-8795-8910

POLITICIZATION OF ISLAM AS A SOCIO-POLITICAL THREAT TO THE WORLD

The study reveals the essence of the concept of religion, its functions, and its influence on the world. The processes of politicization and radicalization of Islam, especially in Muslim countries, are described. The essence and stages of development of religious organizations, radical currents, such as Salafi organizations are analysed. The main reasons for the emergence and increased politicization of Islam in modern conditions are emphasized.

The basic factors of the growing gap between Sunnism and Shiism in classical Islam are highlighted. Given that there are many Sunnis in the world, they often do not recognize the Shiite school, calling its adherents heretics, and in some countries – second-class Muslims, the root cause of this split was not religion (their main dogmas are common), but a struggle for influence and power. It is determined that the well-known international religious-political association «Muslim Brotherhood» came to power in Egypt and Tunisia immediately after the «Arab Spring», removing Salafists from

political power, although they began to actively move to other Arab countries, where political unrest continued. The events in Syria are analyzed, where Salafists and Islamists from all over the region gathered and declared a sacred jihad to the ruling regime of Assad. A little later, a worldwide sacred jihad was proclaimed in Damascus, after which jihadists began to arrive from all over the world, including from Europe and America, and as a result – the formation of the «Islamic State». The Iranian researcher Mehti Sana proposed an interesting interpretation of the causes of the politicization of Islam in the early XXI century.

Key words: religion, Islam, Salafism, *Arab Spring*, terrorist group, *Islamic State*.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Публічна дипломатія є не лише глобальною за своїм виміром і природою, але й залучає безліч різноманітних акторів та мереж, постає важливим механізмом, що сприяє зміцненню довіри між країнами й побудові безпечного глобального середовища. Ідеться не про витіснення звичайної традиційної міждержавної дипломатії, а про побудову відносин із новими глобальними суб'єктами, залучення різних осіб, груп, установ до міжкультурної комунікаційної діяльності, що впливає на політичні відносини між країнами та формування іміджу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки, що останнім часом іслам виступає впливовим чинником світових загроз, то сучасні процеси його політизації, починаючи з початку XXI ст., активно досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. А. Єдаменко у статті «Ісламський фундаменталізм як політична доктрина» аналізує геополітичні інтереси на міжнародній арені, що є однією з причин зростаючої політизації ісламу у світі. Д. В. Макаров, К. І. Поляков, М. Б. Піотровський досліджують такі радикальні течії ісламу, як «ваххабізм» у Росії, рух «Талібан» в Афганістані, «салафіти» в Єгипті. У нашому дослідженні ми звернули особливу увагу на роботи таких учених, як Р. Бобохонов, К. Бохарі, В. Кудрик, М. Санаї.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити роль релігії, її вплив на життя та функціонування держави, визначити особливості сучасного процесу політизації й радикалізації ісламу, який активно розвивається в мусульманських країнах. Визначено завдання цього дослідження – установити роль релігії у становленні та формуванні

державницьких процесів у мусульманських країнах; висвітлити радикальні течії ісламу й вплив салафітських організацій на громадян; проаналізувати процес політизації та радикалізації ісламу на прикладі Єгипту, Тунісу, Сирії; охарактеризувати розрив між сунізмом і шиїзмом у самому класичному ісламі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Релігія (*від лат. religio – зв'язок*) – особлива система світогляду та світосприйняття конкретної людини або групи людей, набір культурних, духовних і моральних цінностей, що обумовлюють поведінку людини [9, с. 632]. Детальніше розглянемо такі функції релігії, як світоглядна – релігія наповнює життя особливим сенсом, значенням, за особистим переконанням вірян; компенсаторна – релігія компенсує людині її залежність від природних і соціальних катаклізмів, зменшує відчуття власної немічності, допомагає переживати важкі випробування, страх перед смертю; комунікативна – відбувається спілкування вірян між собою, «спілкування» з богами, янголами, душами померлих та святих; регулятивна – усвідомлення індивідом складу певних цінностей, моральних норм, які випрацьовуються в кожній релігійній традиції, виступають своєрідною програмою поведінки людей; інтегративна – релігія допомагає людині усвідомити себе частиною єдиної релігійної спільноти, що закріплена спільними цінностями, уможлиблює самоствердження людини в суспільстві, у якому такі самі погляди; політична – лідери держав і різних спільнот використовують релігію для виправдання власних дій, об'єднання або, навпаки, роз'єднання людей за релігійними ознаками заради своїх політичних цілей; культурна – релігія сприяє поширенню культури групносносія (писемність, іконопис, музика, етикет, мораль, філософія й ін.); дезінтегруюча – релігія може бути використана для роз'єднання людей, розпалювання ворожнечі або навіть війн між різними релігіями, конфесіями або навіть усередині релігійної групи.

Отже, згідно із зазначеними функціями релігія дуже тісно пов'язана з державою та впливає на її громадян, особливо враховуючи інтегративну, політичну й дезінтегруючу, які використовуються в сучасних реаліях на території багатьох держав.

Серед світових релігій найбільш численними за кількістю вірян такі, як християнство, буддизм, іслам. Основні закони держав світу (наприклад Конституції, Коран) закріплюють рівний статус різних релігій та церков, їх рівність у відносинах між собою й державою, але потрібно сказати, що

в деяких країнах статус однієї з релігій чи церкви як державної офіційно встановлюється – передусім, це 23 країни ісламського світу.

В останні роки в мусульманських державах відбувається процес політизації та радикалізації ісламу. З одного боку, політизація ісламу – це процес «відродження» релігії й посилення її впливу на всі сфери суспільного життя. З іншого боку, політизація ісламу є спробою перенесення частини нерозв'язних соціально-економічних і духовно-ідеологічних проблем у політичну сферу, що в подальшому впливає на виникнення соціального напруження, а також нездатність суб'єктів приймати політико-управлінські рішення й справлятися з ними за допомогою загальноприйнятих методів впливу. Політичний іслам, будучи формою прояву неполітичних явищ у сфері політики, намагається знайти різні варіанти розв'язання цих проблем.

Якщо у XX ст. релігійні організації створювалися й відразу ж потрапляли під жорсткий контроль наявних тоді режимів, то на початку нинішнього століття ситуація докорінно змінилася. У період «Арабської весни» деякі політичні режими впали, інші сильно похитнулися та ослабли. Релігійні організації вийшли з підпілля й активно включилися в політичну боротьбу. Для цього вони створювали політичні партії та стали боротися за владу [4].

Під час «Арабської весни» дуже активно себе проявили радикальні течії ісламу – салафітські організації. Сучасний салафізм ґрунтується на суворому тлумаченні ісламу й закликає мусульман повернутися до початкових навчань, які викладені в Корані, а також до розуміння релігії в тому вигляді, у якому її розуміли найбільш ранні покоління мусульман, тобто сподвижники пророка. Із погляду салафітів, неісламські вчення протягом багатьох століть отруювали суть «істинного» ісламу, і ці домішки потрібно викинути з ісламського способу життя [6].

Після «Арабської весни» міжнародна релігійно-політична асоціація «Брати мусульмани» прийшла до влади в Єгипті й Тунісі, усунувши від політичної влади салафітів. Проте останні не заспокоїлися, а почали активно перебиратися в інші арабські країни, де ще тривали політичні хвилювання. Сирія виявилася такою державою, де салафіти та ісламісти всього регіону зібралися й оголосили священний джихад правлячому режиму Асада. «Брати мусульмани» зазнали поразки в Єгипті, багато хто з них також приєднався до салафітів й ісламістів у Сирії. Трохи пізніше в Дамаску проголошено всесвітній священний джихад, після чого сюди стали прибувати джихадисти з усього світу, у тому числі з Європи та Америки. Як наслідок – створення «Ісламської держави» [1].

Вважаємо, що виникнення цього терористичного угруповання було наслідком «Арабської весни» й результатом активної політизації ісламу

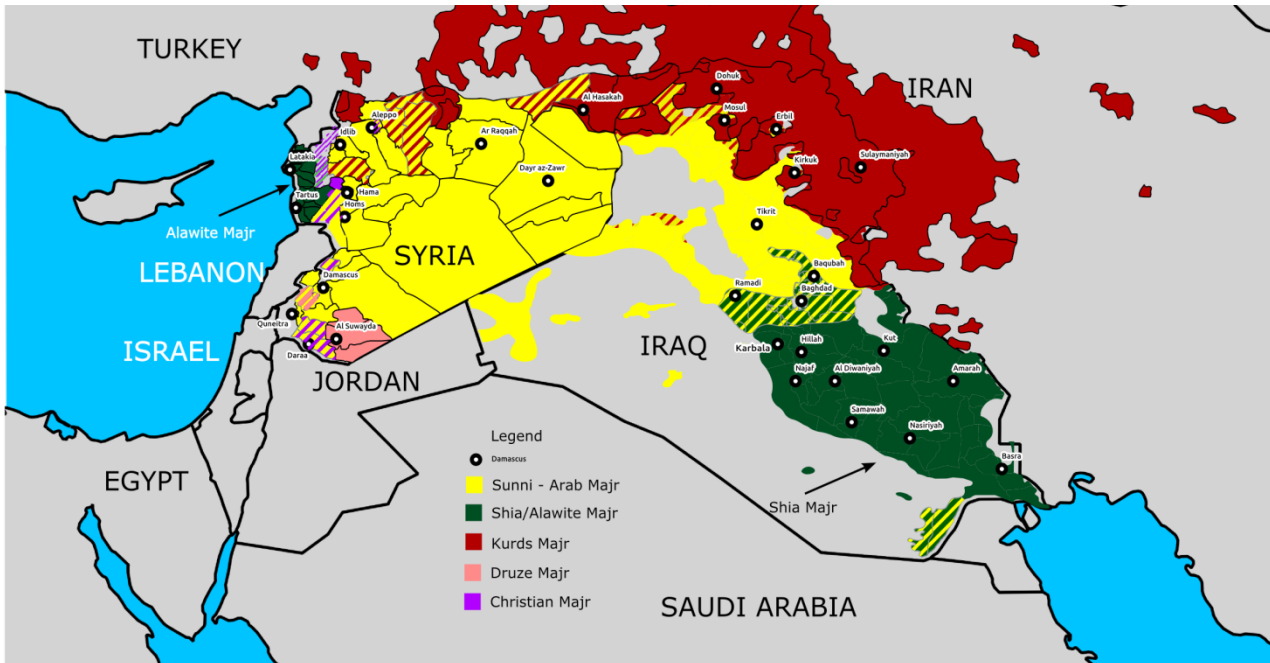
не лише в цьому регіоні, а й в усьому світі. Із цього приводу іранський дослідник Мехті Санаї запропонував цікаву інтерпретацію причин виникнення політизації ісламу на початку ХХІ ст.:

- 1) неоднорідна модернізація в країнах Заходу та мусульманського Сходу;
- 2) соціальні проблеми, неможливість їх швидкого розв'язання й пошук зовнішніх причин їх виникнення;
- 3) віднаходження нової глобальної альтернативи багатому Заходу;
- 4) пошук глобальної альтернативної ідеології;
- 5) опір глобальній західній культурі й віднаходження альтернативної інтеграційної духовно-культурної системи;
- 6) криза політичних систем у мусульманських країнах та пошук нових форм відносин держави й релігії. Спроби оновлення політичних структур і систем за рахунок ідеологічного потенціалу ісламу;
- 7) відповідна реакція ісламу на агресивне проникнення християнських цінностей у мусульманський світ;
- 8) руйнування соціалізму як ідеології, пошук мусульманськими країнами «соціалістичної орієнтації» нової політико-правової, ідеологічної й культурної систем;
- 9) невдачі ісламістів в Афганістані, Палестині, Чечні, Іраку сприяли активізації ісламських організацій у світі та стали ще одним поштовхом до радикалізації ісламу [11].

Ще одним фактором, який вплинув на виникнення терористичного

Рис. 1. Географія поширення сунітів і шиїтів у світі [3]

Рис. 2. Етнорелігійний склад населення Сирії та Іраку [2]

угруповання, є наростаючий розрив між сунізмом і шиїзмом у самому класичному ісламі. Зараз весь мусульманський світ поділяється на сунітські й шиїтські країни з більшістю сунітів (рис. 1). Державною релігією шиїзм визнано лише в одній країні – Ірані. У деяких державах уряд і більшість громадян представляють різні школи ісламу. І це викликає чималі проблеми у всьому мусульманському світі.

Протистояння цих двох основних шкіл ісламу починається ще за часів пророка Мухаммеда (VII ст.). Після його смерті мусульмани розділилися на дві групи. Одні вибрали халіфом його тестя Абу Бакра, а інші визнавали законним спадкоємцем пророка лише його зятя та двоюрідного брата Алі. Перші пізніше стали називати себе сунітами, а другі – шиїтами. Отже, шиїти виявилися в опозиції, Алі пізніше вбили суніти, протягом декількох століть велася боротьба між різними кланами, від якої здебільшого страждали шиїти. Тому сунітів у світі значно більше. І саме суніти частіше за все не визнають шиїтську школу, називаючи її прихильників еретиками, а в деяких країнах – мусульманами другого сорту [5]. Очевидно, що спочатку причиною такого розколу була не релігія (основні догми в них загальні), а боротьба за владу.

Джихадисти з «Ісламської жержави» є сунітами, а шиїтів, природно, вважають своїми ворогами (рис. 2). Тому війна на території Сирії та Іраку цілком зрозуміла – первинною метою глави «Ісламської держави» Абу Бакра аль-Багдаді є повалення режиму Башара Асада, який близький до Тегерану. Частково запорукою нестабільності в Сирії є те, що Асад-

старший та Асад-молодший не визнають сирійську сунітську більшість. Під час їх президентства урядові клани формувалися з близьких до шиїзму релігійних груп (усього 10–12 %) [10].

Інша справа, що сунітські держави Аравійського півострова також сприймаються джихадистами вороже. Усі ці країни, незважаючи на ісламістський характер правління й закони шаріату в основі законодавства, на їхню думку – світські. А це, звичайно, неприпустимо.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на значення міст Мекки й Медіни для мусульман абсолютно зрозуміло, що ідеологи «Ісламської держави» не збираються зупинятися навіть у разі успіху в Іраку та Сирії, оскільки центр халіфату повинен бути на території нинішньої Саудівської Аравії. Хоч сунітсько-шиїтське протистояння не має під собою реальної релігійної основи, риторика ворожості все одно справила величезний вплив, оскільки союз цих двох ісламських груп заради боротьби з екстремістами не уявляється реальним. Отже, серед основних релігійних факторів, що вплинули на виникнення «Ісламської держави», є процес політизації й радикалізації ісламу, який останнім часом активно розвивається в мусульманських країнах, події «Арабської весни», що призвели до приєднання до лав «Ісламської держави» салафітів, «братів-мусульман» і джихадистів з усього світу, а також наростаючий розрив між сунізмом та шиїзмом у класичному ісламі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Аль-Каїда» взяла ответственность за серию крупных терактов в Ираке (2012). URL: <http://ahlibeyt.ru/news/al-kaida-vzyala-otvetstvennost-za-seriyu-krupnykh-teraktov-v-irake/>.
2. Ethno-religious composition of the population of Syria and Iraq (2019). URL: <http://voprosik.net/etnicheskaya-karta-sirii-i-livana/>.
3. The Sunni-Shia Divide Council on Foreign Relations. URL: <http://israelreport.ru/context/7741/shiity-i-sunnity>.
4. Бобохонов, Р. (2012). Кризис авторитарных режимов в арабских странах и опыт демократических изменений в современном мусульманском мире. *Протестные движения в арабских странах: предпосылки, особенности, перспективы*: материалы круглого стола. Москва: ЛИБРОКОМ.
5. Бобохонов, Р. С. (2016). Западная общественная мысль об исламе и мусульманском мире. *Turkish Forum*. URL: www.centrasia.ru/newsA.php?st=1339913520.
6. Бохари, К. Салафизм и демократизация в арабском мире. URL: <http://inosmi.ru/asia/20121003/200276943.html>.

7. Гьоле, Н. (2003). Ісламістська індивідуальність. 30 вересня 2003. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/islamistska-individualnist>
8. Кирюшко, М. Політичний іслам – маркер кризового суспільства. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44209/2010_1s_5.pdf?sequence=1
9. Кочан, Н. (2011). Релігія. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламент. вид-во, с. 632.
10. Кудрик, В. (2015). Кто виноват в появлении ИГИЛ. URL: <http://politeka.net/22418-kto-vinovat-v-poyavlenii-igil/>
11. Санай, М. (2001). Политическая мысль в исламском обществе. *Иран: ислам и власть*, № 2, с. 6–7.

REFERENCES

1. «Al-Kaida» vziala otvetstvennost za seriiu krupnykh teraktov v Irake (2012). URL: <http://ahlibeyt.ru/news/al-kaida-vzyala-otvetstvennost-za-seriyu-krupnykh-teraktov-v-irake/> [in Russian].
2. Bobokhonov, R. (2012). Krizis avtoritarnykh rezhyrov v arabskikh stranakh i opyt demokraticeskikh izmenenii v sovremennom musulmanskom mire. *Protestnyye dvizheniia v arabskikh stranakh: predposylki, osobennosti, perspektivy*: materialy kruhloho stola. Moskva: LIBROKOM (in Russian).
3. Bobokhonov, R. S. (2016). Zapadnaia obshchestvennaia mysl ob islame i musulmanskom mire, *Turkish Forum*. URL: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1339913520> (in Russian).
4. Bokhary, K. Salafizm i demokratizatsiia v arabskom mire. URL: <http://inosmi.ru/asia/20121003/200276943.html> (in Russian).
5. Ethno-religious composition of the population of Syria and Iraq (2019) URL: <http://voprosik.net/etnicheskaya-karta-sirii-i-livana/>.
6. Hole, N. Islamistska indyvidualnist, 30.09.2003. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/islamistska-individualnist>
7. Kochan, N. (2011). Relihiia. Politychna entsyklopediia / Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, p. 632 (in Ukrainian).
8. Kudrik, V. (2015). Kto vynovat v poiavlenii IHIL. URL: <http://politeka.net/22418-kto-vinovat-v-poyavlenii-igil/> (in Russian).
9. Kyriushko, M. Politychnyi islam – marker kryzovoho suspilstva. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44209/2010_1s_5.pdf?sequence=1
10. Sanai, M. (2001). Politicheskaia mysl v islamskom obshchestve. *Iran: islam i vlast*, № 2, p. 6–7 (in Russian).
11. The Sunni-Shia Divide Council on Foreign Relations. URL: <http://israelreport.ru/context/7741/shiity-i-sunnity>

Матеріал надійшов до редакції 01.05.2022 р.